

Izvorni znanstveni rad
UDK 930.85:725.18 "15/17" (497.5)

POVIJESNI FRAGMENTI O LINDARU (od srednjega vijeka do početka XIX. stoljeća)

Miroslav Bertoša

1. Lindar - medievalni kaštel visoko uzdignut u pejzažu srednje Istre - izranja iz tame prošlosti sa svojim burnim zbivanjima, no necjelovitim i fragmentiranim objelodanjenim i arhivskim podacima.* Izranja neobičan i čudesan, istodobno i pitom i robusan, blag i ratoboran, plodan i škrt . . . kao, primjerice, na tipiziranome crtežu u naivnoslikarskoj maniri Prospera Petronija¹, ili na discipliniranoj manirističkoj grafici Johanna Weickharda Valvasora², kasnosećenteskih horografa i proučavatelja starina. Dobro obzidan, s prijetećim kulama i bastionima, ali i dobro obrađenim njivama i voćnjacima. . . , Lindar se u tim subjektivno stiliziranim vizijama doima poput idealnog *habitata*.

Lindar je sudeći prema temeljitoj dokumentiranoj kartografskoj zbirci (s komentarijom) "Descriptio Histriae" L. Laga i C. Rossita³ ucrtan na trideset dvije karte od početka XVI. do konca XVIII stoljeća. Našao se na slavnome zemljovidu Pietra Coppaa⁴ iz 1525, ali i na anonimnoj karti (iz polovice XVI. stoljeća)⁵ u kojoj figurira svojim imponiranim kulama i uz Gračišće, Pićan i ostale kaštele predstavlja svojevrsnu *drugu crtu obrane* austrijskoga dijela Istre. No, Lindar je ucrtan i na mnogim kartama burnoga XVII. stoljeća⁶, kada je Istrom bjesnio i harao uskočki rat⁷, a nakon njegova prestanka zaprije-

* Prošireno i bilješkama popraćeno priopćenje sa znanstvenoga kolokvija prigodom obilježavanja 110. obljetnice Hrvatske čitaonice u Lindaru (Lindar, 14. studenoga 1993).

¹ Prospero Petronio, *Memorie sacre e profane dell' Istria* (a cura di Giusto Borri, con la collaborazione di Luigi Parentin), Trieste 1968, 231.

² Usp. Valvasor o Istri (Iz Valvasorove knjige "Die Ehre des Herzogthums Crain" iz 1689). Preveo s njemačkoj originala i bilješke napisao Zvonimir Sušić, *Domesti III*, br. 10, Rijeka 1970, 76 (grafika je, objavljena uz str. 69).

³ Luciano Lago - Claudio Rossit, *Descriptio Histriae: La penisola istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVIII*, Trieste 1981 (usp. karte XVI, god. 1525; XVIII, 1540; XXXIV, 1550(?); XXXVI 1569; XXXVII, 1569; XLVII, 1569; XXXVIII, 1571; XXXIX, 1573 (?); LVI, 1573; LVIII, 1573; LXIV, 1589; LXV, 1593; XLII, 1600(?); XLI, 1605; LXXII, 1620; LXXIV, 1620; LXXXIII, 1649; LXXXIV, 1681; LXXXVII, 1688; XCV, 1688(?); XCIX, 1716; XCVII, 1752; CXIV, 1753 (?); CXIII, 1753; CXVII, 1762; CXVIII, 1762; CXV, 1780; CXXV, 1792; CXXVI, 1797; CXII, 1799).

⁴ Isto, 37.

⁵ Isto, 73.

⁶ Isto, 87 i dalje.

⁷ Usp. Miroslav Bertoša, *Jedna zemlja, jedan rat. Istra 1615- 18*, Pula 1986.

tila, opasnost od izbijanja novih sukoba, kao i na kartama *Settecenta*⁸, kada se prilike smiruju, kada europske diplomacije postaju manje ratoborne prema ostarjeloj Prejasnoj Kraljici Mora i kada postupno počinje propadati lindarski kaštel i sustav njegovih obrambenih utvrda.⁹

2. Prošlost Lindara mikropovijesna je tema *par excellence*.

U metodološkome smislu to znači da je ona otvoreni, neuokvireni, bezgranični mozaik u kojemu svaki, pa i najsitniji detalj, ima svoje funkcionalno mjesto.¹⁰ U taj mozaik pristaju kamenčići poput onih što ih Prospero Petronio utiskuje u obliku dojmo-va: "Vidi se da je Lindar izgrađen na brežuljku visokom oko pola milje koje mu se s jedne strane prilazi napornim i tegotnim usponom, dok je drugi pristup ravničast. Smješten je na dobrome zraku. Sastoji se od maloga kaštela opasana starim zidovima s utvrdom ojačanom zemljanim nasipom i kulama zupčanih kruništa; ulazi se zatim dvokrilnim vratima u mnoga skrovišta gdje keštelani drže sve svoje prihode.

Glavna crkva u Lindaru posvećena je sv. Mohoru i Fortunatu. Ispred kaštela nalazi se *burg*, dobro napučen vrijednim i ugodnim žiteljstvom od 530 *vicina*. Zemlja daje velike količine izvrsnih vina, obilje žitarica i krme na mnogobrojnim pašnjacima. Osjeća se jedino nedostatak drva, jer općina nema šume u svojem posjedu.

Pod brdom teče velika rijeka (*fiume grande!*), koja istječe (*ch'esce!*) iz vrlo duboke Pazinske jame te mnogi drugi potoci i izvori pogodni za mlinove."¹¹

U mozaiku podataka o lindarskoj prošlosti svoje mjesto nalaze i etnološke bilješke baruna Valvasora, posebice one makabralna sadržaja, koje se savršeno uklapaju u povijest vještica i štriguna, karakterističnu za jugoistočnu Europu, ali i za istarsko sjeverozapadno susjedstvo: "Prije nekoliko godina tamošnji su seljaci iskopali iz groba jednoga mrtvaca i probili ga kolcem od trnovine. Tako su s njim postupali, jer su praznovjerno vjerovali da je taj pokojnik izašao na nekoliko dana iz groba i požderao ili pohlepno pojeo neke ljude. Takvim govorenjem htjeli su naznačiti da je on prouzročio što su razni ljudi poumrirali. A to stoga jer da je taj za života bio vještac, pa da i u grobu nije prestao sa svojim štetnim djelovanjem. . ."¹²

⁸ Lago - Rossit, *Descriptio...*, n. dj., 201 i dalje.

⁹ Valvasor o Istri, n. dj., 76.

¹⁰ "Modele" lokalne/regionalne povijesti najbolje su osmislili i u mnogobrojnim analitičkim monografijama obradili predstavnici znamenite francuske "škole Annales", odnosno "nove povijesti". Usp. zbornik članaka "Guide de l'histoire locale" (sous la direction d' Alain Croix et Didier Guyvarc'h), Paris 1990.

¹¹ Petronio, *Memorie sacre...*, n. dj., 231.

¹² Valvasor o Istri, n. dj., 76. Usp. i ove autore: Maja Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959; Jakov Mikac, *Istarska škrinjica: Iz kulturne baštine naroda Istre*, Zagreb 1977; Lidija Nikčević, *Vjeronjanja u nadnaravna bića i pojave, Liburnijske teme*, knj. 5, Opatija 1983; Robert Muchembled, *Culture populaire et culture des elites dans la France moderne (XVe-XVIIIe siècle)*, Paris 1978; Yves Castan, *Magie et sorcellerie a l'epoque moderne*, Paris 1979; Keit Thomas, *La religione e il declino della magia*, Milano 1985; Maja Bošković-Stulli, *Zakopano blago: hrvatske usmene pripovjetke, predaje i legende iz Istre, Pula-Rijeka 1986*; Dušan Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Beograd 1990; *La Chiesa di Venezia nel Seicento (a cura di Bruno Bertelli)*, Venezia 1992. Itd. - U Državnom arhivu u Veneciji pohranjeno je obilje još neistražene građe o toj pojavi u mletačkome dijelu Istre XVII-XVIII. st.

A u taj mozaik lindarskih povijesnih pabiraka ulaze i mjestimične vijesti o njegovu imenu: primjerice ona iz god. 1283 - možda najstariji spomen lindarskoga trgovišta i kaštela? - kada je porečki biskup Bonifacije predao Pazinskoj knežiji neki mlin pod Lindarom (god. 1550. kralj Ferdinand ustupio ga je Kršanskoj gosposltiji)¹³; ili prosvjed veleposlanika plemića Rompertija *de Waldsee* u Veneciji zbog pljačke i odvođenja stoke prilikom napada mletačkih milicija na Lindar¹⁴ . . . Među mnogobrojnim *komunskim* daćama arhivska vrela spominju i onu nezaklanu stoku: god. 1466. ta se daća, odlukom cara Fridriha III, ubirala i u Lindaru¹⁵ . . . Prodori turskih jurišnih prethodnica, tzv. *akindžija* god. 1501. i 1511. doprli su i do Lindara, ali se njihov prepad razbio o čvrste zidine trgovišta; teško je, međutim, stradala okolica. Poznavatelj toga kraja, povjesničar Carlo De Franceschi, navodi u sintetičnome prikazu istarske povijesti da je neki povišeni lokalitet u blizini Lindara dobio naziv *Colle Turco* (Tursko brdo).¹⁶

Fragmenti i pojedinačni podaci mogli bi se redati i dalje.

3. U državno-političkome pogledu Lindar je pripadao austrijskome dijelu Istre, odnosno Pazinskoj knežiji, privatnome posjedu Kuće Austrije.¹⁷ No, bio je i dijelom Pićanske biskupije, najmanje istarske dijeceze ukinute god. 1788.¹⁸

Najstariji podaci o žiteljstvu Knežije, pa i Lindara, nalaze se u tzv. "Libri commemoriali della Repubblica di Venezia"¹⁹ - prvoj demografskoj i poreznoj statistici nastaloj god. 1508. za kratkotrajne mletačke vladavine tim krajem u doba rata između Venecije i cara Maksimilijana.²⁰

Statistički podaci pokazuju da je Knežija ne samo slabo napučena (ima tek 1.103 "ognjišta ili obiteljskih jedinica" i 1.283 muškarca sposobna za rad i oružje) već je i vrlo siromašna: ukupan prihod iznosio je samo 1.691 dukat.²¹ (Koliko je to malena svota svjedoči podatak da godišnja plaća pojedinih pazinskih kapetana doseže i tisuću dukata!). Prema toj statistici Pazin i Gračišće imali su 150 ognjišta; Lindar sa 70 ognjišta nalazio se iza Pićna, Žminja i Lovrana²² . . . Lindar je, dakle, po veličini bio šesto mjesto u Knežiji. Kolonizacijska nastojanja lokalnih vlasti dovela su u Lindar ne samo nove hrvatske doseljenike i dobjegličke skupine, već i pojedince (rjeđe obitelji ili skupine) iz Furlanije, Karnije i Veneta.²³

¹³ Usp. Camillo De Franceschi, *I Castelli della Val d' Arsa*, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria (dalje, AMSI) XV, filza 1-2, Poreč 1899, 215.

¹⁴ *Sonato Misti - Cose dell' Istria*, 1421. 28 giugno; AMSI VI, f. 1-2, 1890, 20.

¹⁵ Camillo De Franceschi, *Storia documentata della Contea di Pisino*, Trieste 1964, 143-144.

¹⁶ Carlo De Franceschi, *L' Istria: note storiche*, Poreč 1879, 280; Miroslav Bertoša, *Mletačka Istra u XVI. i XVIII. stoljeću*, vol. I, Pula 1986, 46 (a literaturom u bilješci).

¹⁷ De Franceschi, *Storia documentata*, n. dj., 37.

¹⁸ Na i mj.

¹⁹ R. Predelli, *Libri commemoriali della Repubblica di Venezia: Regesti, Monumenti storici pubblicati dalla R. Deputazione veneta di storia patria*, Venezia 1876-1914. Vol. VI, 1903, 100-101.

²⁰ De Franceschi, *Storia documentata*, n. dj., 159.

²¹ Miroslav Bertoša, *Osvrt na etničke i demografske prilike u Istri u XV. i XVI. stoljeću*, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU I* (ser. III), br. 1, Zagreb s. d. (1977), 96.

²² Na i mj.

²³ Isto, 96-97.

Po gospodarskoj je snazi Lindar bio drugo mjesto u Knežiji - barem od konca XV. do druge polovice XVI. stoljeća. Svjedoči o tome visina daća propisana za pojedina mjesta: Lindar se u tim procjenama našao odmah iza Gračišća.²⁴ To ne začuđuje kad se iz popisa starih kmetskih selišta, tzv. *mansi*, koji potječu još iz doba akvilejskoga patrijarha, s pogotovu novih seljačkih posjeda određenih prema *žurnadama*, razabire da su se najveća imanja prostirala upravo u središnjemu dijelu Knežije - oko Pazina, Gračišća i Lindara.²⁵

Ratna su stradanja smanjila žiteljstvo Lindara, pa idući popis - onaj iz god. 1531. u fondu Vicedominarie Arhiva Slovenije u Ljubljani²⁶ - bilježi 57 ognjišta, odnosno pad od oko 20%. Smirivanje prilika i sustavna organizirana doseljavanja novoga hrvatskog, furlanskog i venetskog elementa, kao i unutarnja migracijaka kretanja, povećala su - do god. 1571 - broj lindarskih ognjišta na 132.²⁷ Prema dokumentu iz 1531. većina je imena, prezimena hrvatskoga podrijetla, uz poneko furlansko/venetsko, pa i njemačko; primjerice: *Lovrina* (augmentativ od *Lovre*), *Juri Tica* (nadimak), *Tome Nadišić*, *Jurjak*, *Simon Weber*, *Marko Gatanić* (kasnije *Gojtanić*), *Kovač*, *Dermi Kaligar* (dva potonja prezimena potječu od zanimanja); *Matija Hrvatina*, *Mačina*, *Jakov Ružić*, *Ivan Lovrečić*, *Jakov Šaranić*, *Ivan Sekira*, *Juri Požup* (dužnosnik), *Pave Margetić* i dr.²⁸

4. Vjerodostojna svjedočanstva o etničkome i vjerskom ustrojstvu pićanske biskupije ostavio je u izvješću Svetoj stolici biskup Raitgartler god. 1589. Biskup tvrdi da je "sav svijet u biskupiji katolički" i da "u svim župama, osim u Pićnu i Gračišću, žive svećenici glagoljaši; žiteljstvo čine "mahom drevni Hrvati, ali i nešto probjega pred Turcima".²⁹ U drugom izvješću (god. 1593) Reitgartler ističe pobožnost puka i hrvatsku kulturu svećenstva kojemu je "gotovo nepoznat latinski jezik" (*linguae latinae prorsus ignari*) i koji od knjige posjeduju i rabe "jedino glagoljske brevijare i misale".³⁰ Važna je i činjenica da je pićanska biskupska sinoda god. 1594. službeno potvrdila staroslavenski jezik u liturgiji, uz zaključak da će "hrvatski ili ilirski svećenici pjevati apostolski simbol po starom običaju na rimski način", što je ozakonjeno i na akvilejskome pokrajinskome saboru god. 1596.³¹

Lindar je bio stara hrvatska župa, drevni ruralno-urbani organizam u kojemu su dominirali hrvatski etno-kulturni korijeni, premda su se u njegovo izvorno društveno tkivo u tijeku idućih stoljeća infiltrirali doseljenički morlački i furlansko-krnjelski i venetski elementi.

---

²⁴ Miroslav Bertoša, *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću*, vol. II, Pula 1986, 410.

²⁵ Isto, 41 l.

²⁶ Janez Šumrada, *Podložničko prebivalstvo gospodstva Pazin v tridesetih letih 16. stoletja*, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* (dalje: VHARP) XXVI, 1983, 86.

²⁷ Na i. mj.

²⁸ Isto, 94.

²⁹ Ivan Grah, *Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porečkih biskupa Svetoj stolici (1588-1780)*, VHARP, 1983, 203.

³⁰ Ivan Grah, *Urbar pićanske biskupije (1617-1621): Povijesni pregled*, VHARP XVI, 1971, 267.

³¹ Na i. mj.

5. Medievalni je Lindar krupnim slovima ubilježen u hrvatsku i europsku kulturnu povijest: tu je nastao jedini glagoljski komentirani psaltir koji je, kako stoji u završnoj bilješki, god. 1463. napisao pop glagoljaš Petar Fraščić za kubedškoga plovana Matiju.³²

Sugestivno zvuče njegove riječi: "To pisa pop Petar s grešnim pridjevkom Fraščić komu je zemlja mat' a otačastvo grob, a bogatstvo grjesi... Pisah je v Lindare sedešči, i v to isto ljeto biše po Istre malo žita i gladno biše i ja dovole krat lačan bih..."³³

Pergamena Fraščićeva glagoljskoga rukopisa čuva se danas u Nacionalnoj biblioteci u Beču.³⁴

U ne manje važnoj mjeri u kulturnu se povijest Lindara i čitave srednje Istre uklapa, danas već paradigmatično, *fučićevsko glagoljanje grafita*.³⁵ U iznimno važnoj i fascinantnoj knjizi "Glagoljski natpisi" dr. B. Fučić objelodanio je minuciozna pasionirana istraživanja grafita i oslikanih natpisa i u lindarskim crkvama: u Sv. Katarini iz god. 1409. i XVI. stoljeća, u crkvi Sv. Sebastijana iz 1559, Sv. Martina na groblju iz god. 1588, na stubištu iza župne crkve iz god. 1607, te u crkvi Sv. Marije Magdalene u istoimenom selu lindarske župe (iz god. 1596).³⁶ Pučki svećenici - razapeti u svojem duhovnome sinkretizmu između duboko ukorijenjene *pučke* i naknadno (najčešće površno) stečene *učene* kulture - katkada namjernici ili slučajni prolaznici, ugrebli su u žbuku svoje zapise; primjerice: "Ja pop Matušić, plovani lindarski, prvo bi 13 let (i meseci?), potem tega kanonik i plovani brbanski, storit ov grob sebi i svojim iredom 1588"³⁷; "Se pisa Petar pop" (XV-XVI.st.)³⁸; "1532, to pisa pop Grgur Benković z Drvenika rododom. To leto bih kapelan v Lindari. . ." ³⁹; "Vsaki čovik laž!"⁴⁰ itd.

Sve su to svjedočanstva o životnome svjetonazoru, ali i o pučko-filozofskim domišljanjima glagoljaškoga duha u prijelomnim i prevrtljivim stoljećima istarske povijesti.

6. Iz te je pučke kulture potekla i spomenuta univerzalna sentencija o "majci zemlji" koju je, upravo unutar lindarskih zidina, ingeniozno sročio glagoljaš Fraščić.⁴¹ I Lindarcima je, ne samo 1463, u godini gladi i smrti, već u cijelome medievalnom i ranonovovjekovnome dobu, "zemlja bila mat". Kmetovi i slobodnjaci i svc žiteljstvo te ruralno-urbane aglomeracije doživljavalo je zemlju ne samo kao *metafizičku* već u prvome redu kao proizvodnu i za održanje života neizbježnu kategoriju. Zemlja je hranila njihove obitelji, ona je bila vrelo prihoda za plaćanje fiskalnih i feudalnih obveza, temelj reprodukcije života. Urbani i urbarni propisi dokumentirano svjedoče o tome.

³² Usp. Ivan Miščetić, Hrvatska glagoljska bibliografija, I. dio: Opisi rukopisa, Starine JAZU XXXIII, Zagreb 1911, 84-85. O Fraščićevu su psaltiru pisali znameniti slavisti J. Vajs i J. Hamm (usp. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Zagreb 1986, 266).

³³ Na i. mj. U Fraščićevu se psaltiru prvi put (god. 1463) spominju istarski Čići.

³⁴ Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, na i. mj.

³⁵ Branko Fučić, Glagoljanje grafita, Dometi VI, br. 7-8, Rijeka 1973, 17-26.

³⁶ Branko Fučić, Glagoljski natpisi, Djela JAZU, knj. 57, Zagreb 1982, 228-232.

³⁷ Isto, 231.

³⁸ Isto, 232.

³⁹ Na i. mj.

⁴⁰ Na i. mj.

⁴¹ Miščetić, Hrvatska glagoljska ..., n. dj., 84.

Prema Urbaru iz god. 1578.⁴² u Lindaru je živjelo 136 podanika koji su obrađivali 1.260 *žurnada* ("dan oranja" ili 0,2 ha), a posjedovali su sjenokoše i vinograde ukupne površine od 354 *žurnada*. U Urbaru su navedene i šume lindarskoga *komuna*. Šuma *Presika* pod kaštelom, koja se prostirala na pedeset *žurnada* (oko 10 ha), djelomično je uništena zbog ubrzane gradnje utvrde. Za tu su svrhu rabljena i hrastova debbla iz šume *Lasi* od 30 *žurnada*, koja se smjestila preko potoka Loke. Mala šuma (od oko tri *žurnade*) pod crkvom Sv. Martina davala je drva za pravljenje mlinova. Sedam *žurnada* šume *Vucaro* (na području prema Gračišću) služilo je kao *sjenište*⁴³ za stoku ("serve per ombria d' animali"). Mnogobrojno blago koje su uzgajali Lindarci za ljetnih je žega nalazilo utočište i na deset *žurnada* šume oko Sv. Magdalene ("prema Žminju"), te u šumi zvanj *Poli lokve*, koja se na 25 *žurnada* prostirala duž puta za Barban. Sastavljač Urbara unio je pripomenu da je šuma *Poli lokve* puna mladih stabala, jer je, odlukom *komuna*, deset godina bila zabranjena sječa. U tekstu Urbara nalazi se i podatak da i mnogobrojne šikare u Lindarštini služe kao *sjeništa* za stoku.⁴⁴

Lindarski su podložnici, prema Urbaru iz 1578, bili dužni obavljati mnogobrojne *rabbote* i davati mnogobrojne *regalie*, kako stoji u izvorniku, tj. morali su besplatno raditi, služiti, plaćati daće, nositi dio ljetine i darove... Posjednici konja vozili su za Božić gorivo drvo u kaštel, a u njihovu je obvezu spadalo i dovoženje vode kada je to feudalnome gospodaru trebalo.

Lindarski su kmetovi morali grabljati i prikupljati sijeno (ali ne i kositi travu!), i prevoziti ga u kaštel; za gradnje i popravak zidina i utvrda vozili su građevni materijal. . . Za potrebe pazinskoga kapetana Lindarci su morali voziti žitarice i vino iz "udaljenosti kao do Postojne" ("sono tenuti fare la condotta da cosi lontano, come da Postoina") i ugostiti i kapetana i "pratnju od četiri časnika" kada dođu u Lindar.⁴⁵

Na čelu lindarskoga *komuna* stajao je župan s požupom; prvi se birao u nedjelju prije karnevala, a drugi na sam dan karnevala.⁴⁶

Poboljšavanje populacijskih prilika i priljev novih doseljenika i dobjeglica u Pazinsku knežiju, pa i u kaštel Lindar, utjecao je i na podložničke i gospodarsko-pravne odnose.

Reformirani Urbar iz god. 1597.⁴⁷ znatno je povećao obveze podložnika (djelomično i zato što su doseljenici u prvim godinama bili oslobođeni podavanja!). Po novim je propisima lindarski *komun* bio obavezan plaćati novčanu daću za Sv. Jurja, Sv. Jakova i Sv. Martina od 150 fiorina. Zanimljiv je podatak da su Lindarci morali dati dužice za

⁴² Silvio Mitis, *La Contea di Pisino dal decimosesto al decimonono secolo*, AMSI XVIII, f. 3-4, 1902, 386-387; Vjekoslav Bratulić, *Urbari pazinskog feuda (XVI. stoljeća)*, VHARP VIII-IX, Rijeka 1963-64, 187-189.

⁴³ Izričaj *sjeništa* neprijeporno se rabio u Istri od ranoga srednjeg vijeka dalje, jer ga nalazimo i u latinskome tekstu labinskoga statuta u sintagmi: *senista communis* (usp. *Statuta Communis Albonae*, koji je priredio Camillo De Franceschi i objelodanio u časopisu *Archeografo triestino*, ser. III, vol. IV, 1908). Nikola Žic (Iz latinskoga statuta grada Labina u Istri, *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, 1933) prvi je upozorio na hrvatske riječi i pojmove u latinskome tekstu Labinskoga statuta.

⁴⁴ Bratulić, *Urbari...*, n. dj., 187-188.

⁴⁵ Na i. mj.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Vjekoslav Bratulić, *Urbari pazinskog feuda (XVI. stoljeća)*, VHARP X, Rijeka 1964-65, 266-267.

bačve u koje će biti utočeno vino od desetine i *dežme*⁴⁸ njihova *komuna*, ili za njih plaćati tri fiorina na godinu.

Spominje se i iznos travarine (*herbatika*) za strane stočare kada svoja stada dovedu na pašu u Lindar (travarina se plaćala na Sv. Jelenu i Sv. Margaretu u janjcima, bravima, ovcama i kozlićima, te u siru i jajima).

Povećane su i *rabbote*: osim obveze da grabljaju i prikupljaju sijeno (i dalje su bili oslobođeni košnje!), te da ga prevoze u pazinski kaštel, da dovoze (kada ustreba) žitarice, vino, vodu i građevni materijal, sada su posjednici konja i magaraca o Božiću morali voziti drva u Pazin, odnosno grožđe za berbe, i to "tamo gdje se zapovjedi". Preme urbarskim propisima vlasnicima pazinskoga kaštela pripadala je sjenokoša u Lindaru, zvana *Nadloka*. Feudalni je gospodar Knežije košnju davao u zakup za šest lira, dok je lindarski *komun* bio obavezan grabljati, prikupljati i voziti sijeno u Pazin.

Pozornost zavrjeđuju i zakupnici mlinova pod Lindarom; njihova su imena: *Miho Andrejčić*, *Blaž Pavlinić* iz Gračišća, svećenik *Zvane*, *Ivan Vekovac*, *Ivan Cinkopan*, *Giovanni Pietro Arigetti*, *Urban Suzanić*, *Jakov Gojtanić* i dr.⁴⁹

Prema spisu "Opis kaštela Pazin..."⁵⁰, priloženom god 1732. dokumentima o graničnim sporovima s Metlačkom Republikom, može se razabrati da je Lindar, sudeći barem prema fiskalnim obavezama prema Knežiji, zadržao prijašnju razinu svojega gospodarstva. Na njegovu se području siju razne vrste žitarica (pšenica, raž, ječam, pir, zob, proso i sirak), uzgaja povrće i voće, proizvodi vino, ali i uzgaja stoka. Proporcionalno obavezama prema feudalnome gospodarstvu u Pazinu Lindar je po gospodarskoj proizvodnji na petome mjestu u Knežiji: iza Žminja, Pićna, Gračišća i Pazina, ali ispred Boljuna, Tinjana i primorskoga Lovrana. Sva ostala mjesta znatno zaostaju za njime.

Evo pregleda prihoda u "Lindaru i utvrđi" (*Lindaro con Castello Forte*):

Trgovište i kaštel po Urbaru plaćaju	L. 616.11
Za kontribuciju	457.15
Livel za Lokvinu	16.
ostali liveli	6.4

⁴⁸ Ta se komunska daća u njemačkom jeziku nazivala Desam, a u talijanskome desmo; jedno i drugo iskrivljenica je latinskoga naziva decima, tj. desetina. Usp. Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, Zagreb 1908-1922 (pretisak iz god. 1975), 223; Zlatko Herkov, Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I, Djela JAZU, Zagreb 1956, 323. Herkov je u vrelima našao podatke o *dežmi* (< decima) u prvome redu kao vinskoj daći ("dežma vinska"), a taj se podatak poklapa s istarskim dokumentima koje navodi Camillo De Franceschi, Storia documentata..., n. dj., 154. Osim što su podložnici u Pazinskoj knežiji morali davati desetinu od uroda žitarica, vina i janjaca, neki su *komuni*, u prvome redu Lindar (uz Butonegu, Sovinjak, Boljun i Vranju) plaćali dopunsku daću zvanu *dežma*, čime se, tvrdi De Franceschi, općenito označavalo par volova (katkad samo jedan) kojim je seljak bio dužan obraditi zemlju između redova u vinogradu.

⁴⁹ Bratulić, Urbari..., n. dj., 267.

⁵⁰ "Descrittione del Castello di Mitterburgo raccolta da molte antichità e Scrittori, ora detto di Pisino", dio je serije dokumenata pod nazivom "Capo d' Istria e Provincia tutta intorno a confini suoi con Trieste e con il Contado di Pisino ed altre materie raccolte nell' anno 1732", koju je Tomaso Luciani priredio za objavljivanje (usp. AMSI VIII, f. 3-4, 1892, 447-478).

Zakupi mlinova	14.4
Kokoši - 14 komada po C. 15	10.10
Janjci s vunom - 3 kom. po L. 3	9.
Ovce s vunom - 3 kom. po L. 3	9.
Janjci za desetinu 73 i 1/2 po L.3	220.10.
Pšenica od "vječnoga zakupa" po 50 po L. 9	1.018.10
Pšenica od desetine i <i>dežme</i> p. 63.1	
Raž (<i>segala</i>) za desetinu p. 23.3 po L. 6	141.
Ječam (<i>orzo</i>) za desetinu p. 11.4 po L. 5	58.6
Pir (<i>spelta</i>) za desetinu p. 103.5 po L. 4	402.
Zob (<i>avena</i>) od zakupa p. 70 po L. 4	714.
Zob od desetine i <i>dežme</i> p. 108.3	
Proso (<i>miglio</i>) od desetine p. 10 po L. 5	50.
Sirak (<i>sorgo</i>) od desetine p. 17.3 po L. 4	70.
Povrće od desetine p. 9.5 po L. 9	88.10
Vino od desetine i <i>dežme</i> B. 274,22 po L. 8	2.195.14
Globe i kazne	966.
Lov	84.
<hr/> Ukupno L.	<hr/> 7.147.15 ⁵¹

Radi usporedbe s ostalim kaštelima i trgovištima u Pazinskoj knežiji i mjesta lindarskoga doprinosa u zbroju svih prihoda Knežije navodi se i ovaj popis objelodanjen u spomenutim vrelima:

Pazin	L. 8.955.16
Stari Pazin	3.225.2 1/2
Beram	3.831.5. 1/2
Trviž	3.592.15 1/2
Ježenj	954.6
Tinjan	5.872.8
Kringa	3.504.5
Žminj	16.726.12 1/2
Pičan	11.893.3

---

⁵¹ Isto, 461-462.

Gračišće	10.734.2 1/2
LINDAR	7.147.18
Zarečje	1.404.7 1/2
Novaki	2.938.14 1/2
Cerovlje	797.14
Prviš	887.11
Borut	1.343.10
Boljun	5.878.7
Vranja	2.197.3
Brest	1.013.9 1/2
Lovran	5.807.4
Brseč	4.044.4
Učka	885.12
Grdoselo	2.864.8
Butonega	1.104.15
Kršikla	1.327.2
Kašćerga	777.14
Zarnask	1.278.1
Ukupno	110.964.9 ⁵²

Seo, "burgovi", kašteli", "utvrde" - ruralne i polururalne aglomeracije Pazinske knežije - bili su u XVI, XVII. i XVIII. stoljeću autarkična gospodarstva, zatvoreni *komunski* organizmi koji su, unatoč oskudici i sitnoj proizvodnji, uspijevali preživjeti sa svojim resursima, podmirivati iz njih svoje mnogobrojne feudalne i fiskalne obveze, ali i osigurati (katkad uz pomoć državnih kredita ili onih feudalnoga gospodara i privatnih lihvara) kontinuitet privredne proizvodnje, života i opstojnosti.

U pomutnjama ratova i epidemija, u njihovim tragičnim uzročno-posljedičnim ciklusima koji dominiraju cijelom Istrom, posebice u XVI. i XVII. stoljeću, valja upozoriti na još jednu pojavu karakterističnu za Pazinsku knežiju: na iseljivanje s rodnih ognjišta u potrazi za poslom i uhljebljenjem. Kruženje "ljudi bez gospodara" kako ih naziva povjesničar europskih marginalaca B. Geremek⁵³, besposlenih nadničara, pastira, slugu, obijanjce pragova seoskih i gradskih kuća u potrazi za zaradom i - gospodarom dio je istarske stvarnosti toga doba. Ta gospodarsko-demografska, djelomično i

---

⁵² Isto, 475.

⁵³ Usp. Bronislaw Geremek, *Uomini senza padrone: Poveri e marginali tra medioevo e età moderna*, Torino 1992.

etnička/etno-kulturna pojava, još nije dovoljno proučena, unatoč postojećim arhivskim vrelima i zacrtanim metodama njihove elaboracije.⁵⁴

U ovome se prilogu donosi nekoliko slučajeva iz stoljetnoga sklopa lindarskih emigracija: u Pulu i Bale.⁵⁵

U Puli su god. 1621. živjeli Lindarci *Mate Franić* i *Baštijan Mihalić*, a između 1689. i 1766. i obrtnik *Zvane Milišić*, *Vito Mišić* i *Martin Jugović*⁵⁶ (u "Cadastre National de l' Istrie" prezime ima oblik Jugovac).⁵⁷ Među žiteljstvom kaštela Bala od prve polovice XVII. do početka XIX. stoljeća u matičnim se knjigama sačuvao spomen o doseljenicima iz Lindara: "Marica, kći pokojnoga Tome Frlanića" (god. 1630); *Luka Šiverić* (1630); *Jure Nadešić* (1685); *Martin Bezjak* (1690); *Iseppo Prencis* (1737); *Tone Bartolić* (1763); *meštar Mate Lindarac* (1785); "Signor Pietro Bassan" (1795), *Mate Vadinjel* (1807).⁵⁸

Gospodarsko-pravni propisi, jednako u mletačkome kao i u nadvojvodinome dijelu Istre, pružali su puno veće povlastice vanjskim dobjeglicama, useljenicima i kolonistima negoli domaćim ljudima koji su odlazili u druga istarska ili izvanistarska mjesta bez mogućnosti da izađu iz kruga siromaštva, podčinjenosti i društvene marginalizacije. Siromasi s društvenoga ruba koji lutaju Istrom u potrazi za poslom (i koji svoj marginalni status zadržavaju i onda kada se uposle) predstavljaju dramatično ali još nenapisano poglavlje socijalne povijesti toga područja.

Unatoč nedovoljnoj naseljenosti i zauzetosti ratarskim, stočarskim, obrtničkim i svekolikim poslovima seoskoga gospodarstva, većina je istarskih mjesta sama organizirala svoju obranu ili je sa svojim ljudima sudjelovala u teritorijalnoj miliciji i vojnim postrojbama.

Lindar je dijelio sudbinu ostalih mjesta Pazinske knežije.

7. Zbog svojega položaja Lindar je često bio metom napada zaraćenih strana, što se, dakako, odražavalo u njegovoj povijesti. Ratni sudari feudalnih pretendenata na taj geopolitički prostor, kao i velikih sila kojima je Istra u tijeku XIV, XV, XVI. i XVII. stoljeća bila usputna bojišnica, dotaknuli su i Lindar. Osobito su bili žestoki ratni sukobi

⁵⁴ U prvome se redu to odnosi na istarske matične knjige pohranjene u Povijesnom arhivu u Pazinu i župnim arhivskim zbirnkama, kao i na danas već uhodane kvantitativne metode statističke analize povijesne demografije, uključujući tu i migracijske pojave. Usp. Ivan Grah - Jakov Jelinčić, Kratak pregled crkvenih arhiva Istre, VHARP XXIII, 1980, 265-282; kapitalno je djelo skupine autora okupljenih oko Comitato italiano per lo studio della demografia storica: "Le fonti della demografia storica in Italia. Atti del seminario di demografia storica 1971-72", vol. I/1; vol. I/2, Roma Bologna 1972; vol. II, Roma 1973. Vol. III (Roma 1976) nosi naslov "Demografia storica e condizioni sociali". - Časopis "Annales..." francuske Société de Démographie Historique od 1964. dalje objavljuje: mnogobrojne radove koji se odnose na problem unutarnjih i vanjskih migracija (usp. "Tables et Index 1964-1982", Paris 1983).

⁵⁵ Ovi usputni podaci rezultat su mojih davnih istraživanja etničke strukture Pule i Bala u doba Venecije. Ta bi istraživanja, sada uz pomoć računala, valjalo nastaviti i za ostala istarska mjesta. (Vidi bilj. 56 i 58.)

⁵⁶ Miroslav Bertoša, Etnička struktura Pule od 1613. do 1797. s posebnim osvrtom na smjer doseljivanja njezina stanovništva, VHARP XV, 1970, 109-110.

⁵⁷ Cadastre National de l' Istrie d' après le Recensement du 1er Octobre 1945, Sušak 1946, 249.

⁵⁸ Miroslav Bertoša, Valle d' Istria durante la dominazione veneziana con speciale riguardo alla struttura economica ed etnica del Castello e del suo territorio, Atti del Centro di ricerche storiche, vol. III, Rovinj-Trst 1972, 178.

između Mletačke Republike i Kuće Austrije. Čuveni rat Cambraiske lige (1508-1529), koalicije europskih država protiv Venecije, poharao je i Istru. U tom je ratu mletački general, Kopranin Damiano Tarsia, s manjom vojnom postrojbom osvojio Lindar i za kraće ga vrijeme pridružio mletačkim posjedima.⁵⁹

Više podataka o ratnim stradanjima sačuvali su dokumenti iz XVII. stoljeća, posebice o žestokim okršajima koji su u povijest ušli pod nazivom Uskočki rat ili Rat za Gradišku. Sukobi su, bez formalne objave rata, trajali od konca XVI, a posebice na početku XVII. stoljeća i završili mirovnim ugovorima u Madridu i Parizu god. 1617; na tlu Istre krv se lijevala još osam dugih mjeseci, pa se konac rata protegnuo do 1618. Iako se rat vodio između Venecije i Habsburgovaca, u prvome redu za dominaciju nad Jadranskim morem i za nova europska političko-diplomatska i gospodarska ravnovjesja, u njemu su jedni protiv drugih uperili oružje i istarski Hrvati podijeljeni između te dvije države. Hrvati iz *Knežije*, pod zastavom dvoglava orla, i Hrvati iz *Benečije*, pod barjacom krilatoga lava, u iracionalnoj mržnji, potaknutoj "banderijskom" sviješću, nemilice napadaju i pljačkaju jedni druge... Istarsko je gospodarstvo u tom ratu bilo upropašteno, sela spaljena, stoka oteta ili zaklana, a žiteljstvo raseljeno...; "mentalni" se rascjep između Hrvata-mletačkih podanika (tzv. *Benečana*) i Hrvata-austrijskih podanika (tzv. *Kraljevaca*), povećao i zaoštrio.⁶⁰

Lindar je u Uskočkome ratu bio snažno uporište uskoka i Kraljevaca; iz njega, kao i iz ostalih mjesta Knežije, oni se zalijeću u mletačko područje, odlaze u pljačkaške pohode i osvetničke ekspedicije, razaraju i ubijaju ... Posvjedočio je o tome i uhićenik Frane Hlaj iz Gračišća koji je u prosincu 1615. pred rašporskim kapetanom Tiepolom izjavio kako su i seljaci Lindara, poput ostalih, odlazili u pljačku na mletačko područje.⁶¹

I Karobljanka Jela Medešić - još jedna od malih sudbina u ovome surovom nevremenu - bila je, zajedno sa svojim sumještanima, god. 1616. uhićena i odvedena u Lindar. Tu se, tvrdi ona, u kasnijoj izjavi pred mletačkim rektorom, dijelio plijen: uskoci su svoj dio slali u Senj, plaćenici u krajeve iz kojih su potjecali, a seljaci iz Knežije odnosili svojim kućama. Doslovce je ustvrdila: "U Lindar se vozi svc ono što se otme državi Sv. Marka."⁶²

Medešićka je ostavila zanimljivo ali i dramatično svjedočanstvo o sudjelovanju žena Lindara i Lindarštine u pljački mletačkoga dijela Istre. "Sa Senjanima, Nijemcima

⁵⁹ Fontes Rerum Austriacarum - Cose dell' Istria (Priredio Francesco Sallata), AMSI XII, f. 1-2, 1897, 198. Svojim pješaštvom i konjaništvom Tarsia je, osim Lindara, zauzeo i Barban, Rašu, Račice, Draguč, Vrh, Sovinjak, Hum i Kršan. O generalu Tarsii usp. Pietro Stancovich, Biografia degli uomini distinti dell' Istria, vol. III, Trieste 1829 (pretsak iz 1974, 23-24). Vidi i De Franceschi, Storia documentata..., n. dj., 68.

⁶⁰ Detaljnije o tome vidi u raspravi Bertoše, Jedna zemlja, jedan rat, n. dj., passim.

⁶¹ Miroslav Bertoša, Epistolae et communicationes, rectorum histrianorum - Pisma i poruke istarskih rektora, MSHSM, vol. 52, JAZU, Zagreb 1979, 223-224. - Seljak iz Gračišća, Frane Hlaj, uhićen je u prosincu 1615. podno zidina Draguča, gdje se čitave noći skrivao i potajice obilazio područje oko toga mletačkoga kaštela. Na ispitivanju u kancelariji rašporskoga kapetana Bernarda Tiepola u Buzetu Hlaj je izjavio da su "seljaci iz Gračišća, Lindara, Novaki, veprinca, Kastva, Boljuna, Kožljaka... s pedeseticom Morlaka, pojedinačno ili u skupinama, provaljivali na mletačko područje radi pljačke..."

⁶² Bertoša, Mletačka Istra... II, n. dj., 47.

i ostalim iz Knežije idu u pljačku i mnoge žene...", izjavila je nakon uhićenja porečkome podestatu Zuanneu Donadu. Kasnije je pojasnila: "Odlaze, zapravo, one snažnije i vještije, obučene u benevrecke i mušku odjeću, noseći koplja i bodeže..."⁶³

Iz mletačkoga dijela Istre vraćali su udarce, upadali u područje Knežije, palili ljetinu i stogove sijena, rušili kuće u selima, otimali stoku i odvodili zarobljenike. Lindar je, međutim, bio tvrdi orah. Polovicom lipnja 1616. generalni providur Pokrajine Istre Marco Loredan obavijestio je mletačku vladu o neuspjelim nastojanjima da se osvoji Lindar - važna strateška točka i okupljalište *gerile* za Uskočkoga rata. "U izvješću je pripomenuo: "Tu je Lindar, tvrdi kaštel s topničkim baterijama, podignut na brijegu ponad pazinske doline, s dobro zaštićenim burgom za sadašnje potrebe."⁶⁴

Unatoč tome mletačka je soldateska, u rujnu 1616, pokušala zauzeti Lindar, no pothvat se izjalovio; u pohodu je ipak teško stradala okolica. Uspješniji je bio napad novoga providura Zorzia na Šumber, Gračišće i Lindar u studenome, ali ni tada kaštel nije pao u mletačke ruke.⁶⁵

Za Uskočkoga rata Lindar se održao. Ušao je u razdoblje dugotrajnoga mira, kada se *komun* bavio svakodnevnim brigama za unapređivanje i poboljšavanje životnih uvjeta. Osamdesetih godina XVII. stoljeća Valvasor je o Lindaru zapisao: "Tu je prije bio kaštel s nekoliko tornjeva radi obrane od iznenadne neprijateljske navale. Ali dosadašnji mir i smirenost zemlje ispustili su iz vida to zdanje određeno za rat, pa je stoga sasvim propalo."⁶⁶

Osim trajno napetih i prijetećih odnosa nepomirljivih suparnika Austrije i Mletačke Republike, čija je granica dijelila Istru i nakon Uskočkoga rata, sve do pada Venecije 1797, Lindar, poput cijeloga poluotoka, nije bio poprište ratnih zbivanja. Ipak je burni tijek europskih perturbacija doživio sitni odjek i oko Lindara, odnosno Pazina i Berma.

8. Taj se kraj u tijeku jednoga jedinog dana - 4. rujna 1813 - našao u središtu bitke koja je označila konac francuske vladavine u Istri. Vatreni okršaj kod Lindara i njegovo širenje na dio Pazinštine, ali i povijesne okolnosti u kojima se zbio, više su puta opisane u historiografiji i povijesnoj publicistici (sa stanovitim činjeničnim odstupanjima i ponešto različitim tumačenjima). Već 1819. s austrijskoga je stajališta bitka opisana u članku "Die Eroberung von Istrien 1813"⁶⁷ te u dvije brošure anonimnih autora - "Die Eroberung Istriens im Jahre 1813" (Beč 1822) i "Eroberung von Istrien im Jahre 1813" (Ljubljana 1851)⁶⁸, no tek je P. Kandler, tršćanski povjesničar i arheolog, marljivi

---

⁶³ Isto, 46-47, Ispitivanje 10. svibnja 1616. Izvorni tekst unesen u zapisnik glasi: "Vanno quelle più forte, et valente, vestendosi con benevrecke, et habiti da huomo, portando lanze, et pugnali..."

⁶⁴ Relazione dell' Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Marco Loredan ritornato di Provveditor General nella Provincia d' Istria letta nell' Eccellentissimo Senato a' 16 di Giugno 1616, AMSI II, f. 3-4, 1886, 67.

⁶⁵ Senato Secreti - Cose dell' Istria, 1616, 18 novembre, AMSI VII, f. 1-2, 1891, 21.

⁶⁶ Valvasor o Istri, n. dj., 76.

⁶⁷ Tiskano u Oesterreichische Militärische Zeitschrift, sv. IV, 1819, 110-125.

⁶⁸ Navedeno prema studiji Giovannija Quarantottija, Trieste e l' Istria nell' età napoleonica, Firenze 1954, 311.

kolekcionar istarskih povijesnih vrela, na temelju dokumenata opisao lindarsku i pazinsko-beramsku epizodu iz god. 1813.⁶⁹

Pristrano je, s talijanskoga nacionalnog stajališta 60-ih godina XIX. stoljeća, zbivanja i ulogu istarskih i izvanistarskih hrvatskih vojnika i "gerilaca" (hrvatskih seljaka-dobrovoljaca) prikazao C. Combi⁷⁰, djelomično se to odrazilo i u prvoj sintezi istarske povijesti Carla De Franceschija,⁷¹ dok je G. Quarantotti tu iznimnu epizodu pokušao vratiti u objektivni kontekst povijesnih činjenica.⁷²

Prema spomenutoj austrijskoj verziji iz god. 1819 (za koju Quarantotti sumnja da potječe od samoga satnika Lazarića, vojnoga zapovjednika i stratega bitke)⁷³, te prema Kandlerovoj rekonstrukciji iz god. 1846, posebni je članak napisao B. Milanović god. 1952. prigodom 140. obljetnice bitke.⁷⁴

Ratni okršaj s Francuzima početkom rujna 1813. dobro je, dakle, poznat i više puta prepričan u povijesnoj literaturi, pa se na ovome mjestu donosi tek sumarni prikaz. Epizoda je vezana uz nastojanje austrijskoga generala, grofa Lavala Nugenta da, nakon osvajanja Rijeke potkraj kolovoza, spriječi napad francuskih postrojba koje su iz Pule i Rovinja krenule u pomoć francuskome generalu Gernieru, te da osigura prodor prema Trstu.

Na istarsku je bojišnicu dobrovoljno krenuo umirovljeni satnik Josip Lazarić, veteran iz rata god. 1809, zatim austrijski konzul u Trstu (1811-1813), podrijetlom iz Pazinštine (a po narodnoj predaji rodom iz Mošćenica).⁷⁵ General Nugent stavio je Lazariću na raspolaganje samo 47 vojnika hrvatske varaždinske pješačke regimente i

⁶⁹ Pietro Kandler, *Operazioni di guerra del 1813*, L' Istria I, n. 62-63, Trieste 1846, 247-249.

⁷⁰ Carlo Combi, *Etnografia dell' Istria*. - Članak je tiskan prvi put u torinskoj Rivista Contemporanea god. 1860-1861, a ponovno je objelodanjen u knjizi Combijevih članaka pod naslovom "Istria: Studi storici e politici", Milano 1886, 150-178. O sukobu 4. rujna 1813. iznosi svoja stajališta na 176-177.

⁷¹ De Franceschi, L' Istria..., n. dj., 471-474.

⁷² Quarantotti, Trieste e l' Istria, n. dj., 310-315.

⁷³ Za članak "Die Eroberung von Istrien 1813" (usp. bilješku 67) Quarantotti doslovce veli: "La versione austriaca delle gesta del Lazarić risale a un articolo, certo ispirato, se non addirittura dettato da lui" (Trieste e l' Istria, n. dj., 311).

⁷⁴ Božo Milanović, Lazarićeva pobjeda god. 1813, Istarska danica-koledar za prostu godinu 1953, Pazin 1952, 72-78. Članak nije potpisan, no Milanovićevo autorstvo potvrđuje bilješka u njegovoj knjizi "Hrvatski narodni preporod u Istri I (1797-1882)", Pazin 1967, 45. U toj je knjizi dobrim dijelom unio spomenuti tekst (usp. n. dj., 44-50).

⁷⁵ Milanović, Lazarićeva pobjeda ..., n. dj., 72, tvrdi da je Lazarić bio "istarski Hrvat, vjerojatno rodom iz Lindara"; u knjizi "Hrvatski narodni preporod ..." (I, n. dj., 44) spominje narodnu predaju po kojoj je proslavljeni kapetan bio podrijetlom iz Mošćenica. - Zanimljivo je upozoriti na neke epizode iz burna životopisa te osebujne ličnosti. Josip Lazarić (u talijanskoj se povijesnoj literaturi i publicistici spominje kao Giuseppe Lazarić) rodio se u Trstu 1784. i život posvetio vojništvu. Kao 25-godišnji mladić teško je ranjen u bici kod Prewallda (1809), pa napušta službu. Ipak se njegovo zdravlje toliko poboljšalo da je punom snagom - s nenavršenih 30 godina - mogao grofu Nugentu ponuditi svoje gerilske usluge u Istri. Nakon lindarsko-pazinsko-beramske bitke 1813. dobiva čin bojnika i titulu baruna. Premda umirovljen 1847, sudjeluje u 48-aškoj epizodi u Mađarskoj i postaje generalom. Umro je u Beloj Crkvi (tada službeno zvanj Weisskirchen), gradu u kojemu su gospodarski i etnički dominirali bogati i marljivi banatski Nijemci, Mađari i rumunjsko-mađarski Cigani (Romi). Lazarićevi životni itinerari ostali su sasvim neistraženi. Poneku bilješku (prenesenu na ovome mjestu) donosi natuknica u knjizi "Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925...", Zagreb 1925, 159.

šest husara-konjanika, no spretni je satnik uspio ne samo pridobiti mnoge seljake-dobrovoljce, već je dignuo na noge gotovo čitavu nekadašnju austrijsku Knežiju. Njemu su pristupili i vojnici Hrvati iz francuske bojne pukovnika Springa... i kada su, po Lazarićevu sjajnome i unaprijed dogovorenome strateško-psihološkome scenariju, u rano jutro 4. rujna 1813. zazvonila sva zvona na crkvama i crkvicama Pazinštine, masa seljaka slika se prema Lindarskome brijegu. Među vrlim i srčanim Lazarićevim vojnicima nalazio se i mladi Lindarac Stihović, budući satnik.⁷⁶ Pukovnik Spring našao se u okruženju, pa je, nakon kraćega vatroboja, svojoj bojni, premda brojčano i po naoružanju jačoj, naredio uzmak. No, put prema Žminju, preko kojega se namjeravao vratiti u Pulu ili Rovinj, bio je presječen, pa su Springovi vojnici bacili teško oružje (posebice topovske granate) u Pazinsku jamu i počeli bježati prema Bermu i Motovunu. Naoružani seljaci zauzeli su okolna brda, a Lazarićevi ih vojnici ustopice slijedili. Francuski je pukovnik, uvjeren da se sukobio s glavninom Nugentove vojske, pokušao pod Bermom posljednji otpor, no ubrzo se predao satniku Lazariću. Zarobljeno je 29 časnika i 900 vojnika..., oružje i oprema. Bio je to početak kraja francuske uprave u Istri.

Činjenični se podaci i posljedice sukoba satnika Lazarića s francuskom vojskom pukovnika Springa, uglavnom poklapaju kod spomenutih autora i opisivatelja zbivanja. Međutim, u ocjeni se njezine biti i značenja potpuno razilaze: dok, primjerice, Quarantotti upozorava da su Lazarićevi vojnici-seljaci Hrvati bili obični "ustanici", "slijepi fanatici pridobiveni novcem", koji su "bestijalno maltretirali" zarobljene vojnike poraženoga Springa (po etničkoj pripadnosti najviše Talijane)⁷⁷, B. Milanović ističe drukčiju ocjenu: "Zapravo se ondje nijesu borili Austrijanci protiv Francuza nego Hrvati iz Hrvatske i Istre zajedno protiv Talijana pod francuskim vodstvom. Premda su se borili za Austriju, ipak su hrvatski seljaci u Istri shvatili tu borbu kao svoju narodnu borbu."⁷⁸

Lindarska je epizoda neprijeporna iskra *bunta*, planula u trenutku sudara istarskih društvenih ustroja i u tijeku neizbježnih preobrazba. Napoleonove "Iirske Provincije", odnosno "Kraljevina Italija", i nisu predstavljale gospodarski, kulturni, geopolitički... okvir za rješavanje istarskoga pitanja. Zato Quarantottijeva i Milanovićeva ocjena "lindarskoga vatroboja" i njegovih društveno-političkih, etničkih i nacionalnih posljedica ne pogađaju bit toga povijesnog trenutka. Quarantotti nastoji prikazati istarske Hrvate (i Hrvate uopće!) kao nazadni, divlji, surovi, primitivni i "apolitični" narod, koji se povodi jedino za instinktima i trenutačnim probitkom⁷⁹ ... Milanović, naprotiv, u dezertiranju istarskih hrvatskih vojnika iz talijanskih postrojba pod francuskom zastavom i

⁷⁶ Opisi lindarske bitke ne spominju Stihovića, no on je god. 1848. bio ugledna ličnost, umirovljeni satnik u Pazinu. Stari maršal Laval Nugent, tada nastanjen u Puli, predložio je da se satnik Stihović postavi na čelo pazinske Narodne garde. U pismu barunu Grimschitzu Nugent ističe: "Prije 35 godina obranili su pod mojim zapovjedništvom stanovnici stare (tj. austrijske) Istre svoju zemlju od neprijateljske (francuske) vojske i zatim poslali jedan bataljun u Italiju. Sada će se sinovi pokazati dostojni svojih otaca i vjerni našem caru, te obraniti Istru od vanjskih i unutarnjih neprijatelja. *Kapetanu Stihoviću iz Lindara, koji se hrabro borio onda* (podcr. M. B.), povjerenje je naoružanje..." Navedeno prema članku Nikole Žica, *Zapadna (bivša mletačka) Istra 1848. Riječka rivijera IV*, br. 2, 1955, 76. Usp. i navod u knjizi Milanovića, *Hrvatski narodni...I*, n. dj., 157-158.

⁷⁷ Quarantotti, *Trieste e l' Istria*, n. dj., 313-314. Prema Quarantottiju epizoda je izazvala mučan dojam i zabrinutost među istarskim talijanskim žiteljstvom.

⁷⁸ Milanović, *Hrvatski narodni...I*, n. dj., 47.

⁷⁹ Quarantotti, *Trieste e l' Istria*, n. dj., 312-314.

njihovo pristupanje hrvatskim vojnicima iz Varaždina i Otočca i hrvatskim "gerilcima-dobrovoljcima" iz Pazinštine pod austrijskim barjakom, doživljava i tumači kao "narodnu borbu istarskih Hrvata ... proti Talijanima".⁸⁰

Držim da je Milanović "anticipirao" neke povijesne procese i epizodi iz god 1813. pripisao odrednice koje će se u Istri javiti tek pola stoljeća kasnije!⁸¹ Ispod Lindarskoga brijega i pod Bermom god. 1813. zbio se sudar "banderijskih svijesti" (nikako ne nacionalnih!), zbio se sudar "ideologija", sudar "mentaliteta".

... U osebnim istarskim prilikama - to valja priznati! - u "lindarskome su se vatroboju" nepredvidljivim tijekom zbivanja poistovjetile svijesti o pripadnosti "državnim barjacima" sa stvarnom etničkom pripadnošću. Nacionalna je svijest pritom bila tek mutni i vrlo daleki nagovještaj...

9. Možda bi-a to je još jedan dokaz o važnosti lindarske epizode i njezinih kompleksnih posljedica - događajem iz god. 1813. valjalo završiti istarsko doba "dugoga srednjeg vijeka" (kako ga je nazvao čuveni europski medievalist Jacques Le Goff) da se nad Lindarštinom i velikim dijelom sjeverne, srednje i zapadne Istre u idućim godinama nisu nadvili tmasti oblaci nevolja, gladi, bolesti i smrti i izazvali još jedan val tipičnih srednjovjekovnih katastrofa.

Naime, veliki su klimatski poremećaji god. 1815-1817. prouzročili propast uroda žitarica i ratarskih kultura uopće na gotovo cijelom europskome kontinentu, a teško je bio pogođen i Istarski poluotok, pa i Pazinština s Lindarom i njegovom okolicom. Još su jednom, kao u doba medievalnih ratova, kužnih epidemija i endemskih bolesti, u matičnim knjigama zabilježena mnogobrojna umiranja od gladi i egzantematičnoga tifusa...: "krize mortaliteta" dostizale su stopu i do 250 promila, povećao se i broj spontanijeh pobačaja, a znatno se smanjili porođaji... O godinama istarske gladi i smrtnosti 1815-17. sačuvala su se i neka vrlo dramatična svjedočanstva. (O tome sam opširno pisao na drugome mjestu.)⁸² Tako se sretno sročena i za Europu funkcionalna sintagma francuskoga medievalista uklopila u stvarnost maloga kaštela i sela Lindara.

Unatoč usporenome razvitku i "dugome trajanju" zaostalih društvenih struktura, unatoč stagnaciji i mnogim gospodarskim i demografskim padovima, Lindar će postupno i ustopice slijediti etape sveukupne istarske povijesti XIX. i XX. stoljeća i proživljavati uspone, padove, usporeno i ubrzano kretanje ... istarskoga društvenog, političkog,

⁸⁰ S neznatnim nijansama razlike Milanović ocjenjuje istup Lindaraca i Pazinaca god. 1953. u navedenome članku "Lazarićeva pobjeda god. 1813" (77), kao i sintezi istarskoga hrvatskoga narodnoga preporoda god. 1967, (47).

⁸¹ Kao potkrepu svojoj nesigurnoj generalizaciji Milanović (47, bilj. 47) navodi zapis u "Kronici" Franjevačkoga samostana u Pazinu, prigodom stote obljetnice Lazarićeva pothvata i sudjelovanja seljaka Pazinštine u antifrancuskom otporu. Zapis je, međutim, svojevrsna "konstrukcija" stoljetne (1813-1913) evokacije događaja, koja sadržava odrednice kojih su bili svjesni i kojima su težili sudionici prijeprvosvjetskoratnih prilika, a o kojima sudionici lindarsko-pazinsko-beramske epizode 1813. i nisu imali pojma. Susret povjesničara-stručnjaka i povjesničara-amatera, a pogotovu proučavatelja prošlosti i povjesničara-znanstvenika, paradigmatično je opterećen gotovo nepremostivim raskolom i neslaganjem, teško spojivim raskolom između pragmatičnih postulata politike i čvrsto utemeljenih odrednica zanata povijesti; "kompromisni" je "stručni jezik" teško pronaći. Povijesne činjenice u povijesnome kontekstu za povjesničara-znanstvenika ne mogu imati političko-pragmatičnu, već jedino hladnu stručnu prosudbu!

⁸² Miroslav Bertoša, Glad i "kriza mortaliteta" godine 1817: istarski mikrokozmos i europski kontekst, Rad JAZU, knj. XXVIII, Zagreb 1989, 3-53.

etničkog / "banderijskog", ali i nacionalno preporođenog organizma ...; slijedit će i proživljavati njegove traume i nade...

I kao svojevrсни zaključak navodim i ova razmišljanja: poput iznimnih, posebnih i osebujnih mjesta drevne prošlosti Istre, zemlje na razmeđu različitih kultura i "mentalnih" sklopova (u terminološkome značenju mikropovijesnih "modela" "škole Annales"), Lindar i njegov ruralni i urbani aglomeracijski ustroj dio je povijesti Istarskoga poluotoka, u užem smislu njegova središnjega prostora, ali i izmijenjeni, posebni i neponovljivi lokalitet naglašene povijesne "personalnosti". U čudesnim nepredvidljivim i neuhvatljivim transformacijama istarskoga organizma i Lindar je živo ruralno-urbano tijelo u neprestanome traženju... Uvijek na *početku* svoje povijesti.

Zusammenfassung

HISTORISCHE FRAGMENTE ÜBER LINDAR (vom Mittelalter bis zum Beginn des XIX. Jhs.)

Miroslav Bertoša

Das mittelalterliche Kastell Lindar, im Zentralteil Istriens gelegen, stellte einen strategisch wichtigen Punkt dar, und neben Gradišće und Pićan, Befestigungen auf den benachbarten Anhöhen, bildete es die sogenannte "zweite Verteidigungslinie" österreichischer Besitztümer (Paziner Grafschaft).

Dieser Beitrag ist ein Beispiel für eine mikrogeschichtliche Summierung von Tatsachen über Lindar - noch aus der fernen Vergangenheit - aus dem Jahr 1293, als der Bischof von Poreč Bonifacius, der Paziner Grafschaft eine unterhalb des Kastells von Lindar gelegene Mühle schenkte, bis zum kurzen und dramatischen Zusammenstoß mit dem französischen Heer im Jahre 1813 und der großen Hungerpandemie im Jahre 1817.

Es werden Kämpfe zwischen den "Kraljevem" (überwiegend kroatische Bauern aus dem Binnenland Istriens) und den "Benetern" (kroatischen Untertanen Venedigs), Spuren türkischer Angriffe Verwüstungen als Folge von Kriegen zur Zeit der sogen. Cambrai-Liga (Beginn des XVI. Jhs.) die Uskokenkämpfe (1615-1618) und andere bis hin zu den erwähnten Zusammenstößen mit den französischen Truppen angeführt.

Lindar war nicht nur ein militärischer Stützpunkt, sondern auch ein Markt und ein wirtschaftlich starker und gut besiedelter Ort. Kriege und Krankheiten (insbesondere die Pestepidemien) haben die Bevölkerung von Lindar deutlich dezimiert, damit auch die landwirtschaftliche, und Gewerbeproduktion und die Viehzucht geschwächt.

Wertvoll sind auch die Angaben über die Kultur, die ethnische Struktur, über die Glagoliterhschrift und das Glagoliterwesen, über den Glauben an Hexen und Zauberer usw.

Das Kastell wird im Kontext seiner Umgebung als Beispiel eines istrischen Ortes mit zahlreichen Wandlungen eines "langen Mittelalters" gezeichnet, der das ferne dreizehnte Jahrhundert mit dem Beginn des Ottocento verbindet.

Durch diese Aufgabenstellung reiht sich der Artikel über Lindar in künftige Bestrebungen zur Synthese einer Geschichte Istriens.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.